

Oikeusministeriö

PL 25
00023 VALTIONEUVOSTO

SELVITYS- JA LAUSUNTOPYYNTÖ

10.5.2023

EOAK/2663/2023

Viite: Ennalta ilmoittamattomat tarkastukset laitosäänestyspaikoilla 24.3.2023

ASIA: EDUSKUNTA VAALIEN LAITOSÄÄNESTYSJÄRJESTELYT

Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian virkamiesten viitekohdassa toimittamissa tarkastuksissa tehtiin oheisesta tarkastuspöytäkirjasta EOAK/1546/2023 ilmeneviä havaintoja. Oikeusasiamiehen tarkastuksia tehtiin ensimmäistä kertaa ennakoäänestyspaikkoina olleisiin laitosäänestyskohteisiin.

Tästä syystä päätin ottaa eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain 4 §:n nojalla omasta aloitteestani tutkittavaksi seuraavassa yksilöityjä kuntien laitosäänestyskäytäntöjä.

Tässä yhteydessä päätin tutkia myös menettelyn, jossa todetaan, että henkilön kyky tehdä äänestysmerkintä on oleellisesti heikentynyt (vaalilain 58 §:n 3 momentti) sekä menettelyn, jossa todetaan, ettei henkilö kykene äänestämään (oikeusministeriön ohje).

Äänioikeuden käyttämisen estyminen ja äänestyskyvyn arviointi

Suomen perustuslain 14 §:n 1 momentin mukaan jokaisella Suomen kansalaisella, joka on täyttänyt kahdeksantoista vuotta, on oikeus äänestää valtiollisissa vaaleissa.

YK:n vammaissopimuksen 29 artiklassa sopimuspuolet sitoutuvat varmistamaan, että vammaiset henkilöt voivat tehokkaasti ja täysimääräisesti osallistua poliittiseen ja julkiseen elämään yhdenvertaisesti muiden kanssa ja, että heillä on oikeus ja mahdollisuus äänestää.

Eduskuntavaaleja koskevan oikeusministeriön vaaliohjeen numero 3 (kohta 4.1.3) mukaan laitoksissa, kuten esimerkiksi psykiatrisissa sairaaloissa, voi olla hoidettavana potilaita, joiden tila äänestyksen toimittamishetkellä on sellainen, **etteivät he yleisten periaatteiden mukaan voi suorittaa oikeudellisesti merkittäviä toimia, jollainen äänestämisen yleisissä vaaleissa on. Nämä henkilöt eivät siten käytännössä kykene äänestämään.** Vaalitoimikunnan on tällaisessa tapauksessa ratkaistava, voiko henkilö äänestää. Ennen asian ratkaisemista vaalitoimikunnan on suositeltavaa tapauskohtaisesti pyytää tarvittaessa laitoksen johdon tai muun asiantuntijan (esimerkiksi sairaalassa kyseistä henkilöä hoitava lääkäri) apua sen kysymyksen selvittämisessä, kykeneekö kyseessä oleva henkilö äänestämään.

Pyydän ilmoittamaan lausunnossa, millä tavoin oikeusministeriö ylimpänä vaaliviranomaisena ohjaa ja varmistaa, että esimerkiksi kaikki vammaiset ja iäkkäät henkilöt, jotka asuvat ympärivuorokautisessa palveluasumisessa tai laitoksessa, voivat halutessaan käyttää äänioikeuttaan, ja että heidän halunsa ja kykynsä äänestää tosiasiallisesti selvitetään lainmukaisessa menettelyssä.

Erityisesti pyydän vastaamaan siihen, mitä oikeusministeriön ohjeessa tarkoitetaan – ja mikä oikeudellinen perusta on – niillä yleisillä periaatteilla, joiden mukaan henkilö ei voi suorittaa oikeudellisesti merkittäviä toimia, jollainen äänestämisen yleisissä vaaleissa on.

Pyydän vielä ilmoittamaan, mitä seikkoja oikeusministeriön käsityksen mukaan tulee ylipäättään ottaa huomioon arvioitaessa sitä, onko henkilö kykenevä äänestämään ja mikä on tämän kokonaisarvion oikeudellinen perusta.

Laitosäänestyskohteiden valinta

Vaalilain 9 §:n 1 momentin 3 kohdan mukaan ennakkoäänestyspaikkoja (laitosäänestys) ovat mm. sairaalat, ympärivuorokautista hoitoa antavat ja muut, kunnanhallituksen päätöksellä määrätyt, sosiaalihuollon toimintayksiköt. Saman lain 46 §:n 2 momentin mukaan äänioikeutettu, joka on mm. hoidettavana sairaalassa, ympärivuorokautista hoitoa antavassa tai muussa kunnanhallituksen ennakkoäänestyspaikaksi määräämässä sosiaalihuollon toimintayksikössä, saa äänestää ennakolta kyseisessä laitoksessa.

Tarkastuskäynnillä ilmeni, että Hyvinkäällä sijaitsevassa KVPS Tukena Oy:n Lounatuulen asumisyksikössä (ympäri vuorokautinen tehostettu palveluasuminen) ei ollut henkilökunnalta saadun tiedon mukaan järjestetty laitosäänestystä aikaisemmissa vaaleissa, vaikka yksikkö oli ollut toiminnassa yli 20 vuotta. Vaalitoimikunnan jäsenet eivät osanneet sanoa varmuudella syytä tähän. Vaalitoimikunnan puheenjohtajan mukaan laitoksen pitää itse ilmoittaa kaupungille laitosisäänestyksen tarpeesta.

Tarkastuskäynnillä jäi epäselväksi, mistä syystä Lounatuulen asumisyksikössä ei ollut saadun tiedon mukaan järjestetty aiemmin laitosäänestyksiä.

Tarkastuskäyntien aikana ei tarkemmin selvinnyt, millä perusteilla ja missä menettelyssä tarkastustenkohteena olevat kunnat valitsevat sosiaali- ja terveydenhuollon laitos- ja asumisyksiköt laitosäänestykseen.

Äänestäjän avustaminen äänestystapahtumassa

Vaalilain 58 §:n 3 momentin mukaan äänestäjän pyynnöstä on vaalitoimitsijan tai vaalitoimikunnan jäsenen avustettava häntä äänestämässä. Henkilö, jonka kyky tehdä äänestysmerkintä on olennaisesti heikentynyt, saa käyttää äänestyksessä apuna valitsemaansa avustajaa.

Tarkastuksen toimittajille syntyi Hyvinkäällä tehtyjen havaintojen perusteella sellainen kuva, että esimerkiksi joidenkin kehitysvammaisten äänestäjien kohdalla saattaa olla hyötyä siitä, että avustaja olisi äänestäjälle tuttu henkilö (esim. yksikön ohjaaja tai omainen), joka osaa mahdollisimman hyvin kommunikoida äänestäjän kanssa ja tarvittaessa tulkita häntä oikein, kun vaaliehdokasta selvitetään listalta. Hyvinkään tilanteessa äänestäjän avustajaksi valikoitui vaalitoimikunnan jäsen, jolla oli tarkastuksen tekijöiden havaintojen mukaan hieman hankaluuksia selvittää, ketä äänestäjä halusi äänestää.

Tarkastuskäyntien aikana ei selvinnyt, miten vaalitoimikunnat selvittävät ja varmistavat, että apua tarvitsevan äänestäjän avustajaksi valikoituu äänestäjän toiveiden mukainen henkilö, jolla on käytännössä parhaat keinot ja mahdollisuudet – vaalisalaisuus säilyttäen – selvittää äänestäjän kanssa, ketä hän haluaa äänestää.

Äänestystapahtuman keskeytyminen

Eduskuntavaaleja koskevan oikeusministeriön vaaliohjeen numero 3 (kohta 4.1.3) mukaan jos äänestämistoimitus on henkilön osalta ehditty jo aloittaa, mutta vaalitoimikunta toteaa, ettei hän kykenekään äänestämään eikä äänestystä siten ole mahdollista viedä loppuun, äänestys on keskeytettävä. Asiasta tulee tehdä merkintä ennakolta äänestäneistä pidettävään luetteloon (vaalilomake nro 7).

Tarkastusten aikana kaikkien kuntien vaalitoimikuntien jäsenten kanssa käydyissä keskusteluissa ilmeni, että sosiaali- ja terveydenhuollon yksiköissä saattaa esiintyä tilanteita, joissa äänestäjä ei kykene esimerkiksi muistisairauden tai muun toimintarajoitteen vuoksi äänestämään ja tämän vuoksi vaalitoimikunta joutuu keskeyttämään äänestystoimituksen.

Keskustelujen valossa näytti siltä, että vaalitoimikunnat eivät välttämättä tee kaikissa äänestystoimituksen keskeytys- ja muissa poikkeustilanteissa vaaliohjeiden mukaista merkintää vaaliasiakirjoihin. Tämä voi joissain tilanteissa johtua siitä, että vaalitoimikunnat tulkitsevat eri tavoin sitä, milloin äänestystoimitus on tosiasiallisesti alkanut.

Laitosäänestyksen järjestelyistä ohjeistaminen ja sopiminen

Tehdyillä tarkastuskäynneillä ei yksiselitteisesti selvinnyt, mitä kaikkia ohjeita ja aineistoja asumisyksiköiden henkilökunta (johto) oli saanut etukäteen kuntien vaaliviranomaisilta. Joissain tarkastuskohteissa ei selvästi ilmennyt, miten ja missä laajuudessa vaalitoimikunta oli asumisyksikön johdon kanssa etukäteen keskustellut ja sopinut äänestysjärjestelyistä ja esimerkiksi äänestyksestä tiedottamisesta.

Tehtyjen tarkastuksen valossa on havaittavissa, että kunnilla on erilaisia ja vaihtelevia laitosäänestyksen käytäntöjä, jotka koskevat muun ohessa laitosäänestyksen ennakkojärjestelyjä (sis. kalusteet ja tarvikkeet), ohjeistamista, tiedottamista ja yhteistoimintaa laitoksen kanssa. Tarkastuksilla käytyjen keskustelujen perusteella jäi joissain kohteissa epäselväksi, mikä taho (vaaliviranomainen) kunnissa tosiasiallisesti vastaa laitosäänestystä koskevista järjestelyistä ja toimenpiteistä. Mikäli menettelytavat laitosäänestyspäivänä eivät ole täysin selviä, tämä saattaa aiheuttaa hämmennystä äänestäjille ja yksikön henkilökunnalle sekä mahdollisesti vaikeuttaa vaalitoimikunnan työtä.

Pyyntö

Pyydän, että oikeusministeriö toimittaa minulle asian tutkimiseksi tarvittavat – tarkastuspöytäkirjassa mainittujen kuntien – selvitykset pöytäkirjassa esitettyjen tarkastushavaintojen ja edellä todettujen kysymysten johdosta. Pyydän myös, että oikeusministeriö antaa oman lausuntonsa asiassa.

Pyydän ilmoittamaan lausunnossa, onko oikeusministeriön tietoon tullut edellä kuvattuja laitosäänestysmenettelyjä koskevia asioita tai muita laitosäänestystä koskevia epäkohtia tai kehittämistarpeita (sisältäen hyvien käytäntöjen jakamisen ja jalkauttamisen).

Pyydän oikeusministeriötä lähettämään selvityksen ja lausunnon viimeistään 31.8.2023.

Asiakirjat pyydetään lähettämään ensisijaisesti sähköisessä muodossa eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian kirjaamon sähköpostiosoitteeseen oikeusasiamies@eduskunta.fi. Jos selvityksen sisällössä on salassa pidettävää tietoa, tulee sähköposti lähettää eduskunnan turvapostipalvelun kautta osoitteessa <https://turvaviesti.eduskunta.fi/> ja vastaanottajaksi tulee merkitä oikeusasiamies@eduskunta.fi.

VN-verkkoon kuuluvat viranomaiset voivat lähettää salassa pidettävää materiaalia ilman turvapostia.

Asiakirjat voi myös lähettää postitse eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian kirjaamoon.

Apulaisoikeusasiamies

Maija Sakslin

Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri

Juha-Pekka Konttinen

Asiakirja on hyväksytty sähköisesti asianhallintajärjestelmässä.